

55-Cengiz Aytmatov'un "Beyaz Gemi" adlı eserinde iki ana karakter: "Dede ve Çocuk"

Kübra ÇAĞLIYAN ŞAKAR¹

APA: Çağlıyan Şakar, K. (2020). Cengiz Aytmatov'un "Beyaz Gemi" adlı eserinde iki ana karakter: "Dede ve Çocuk". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), 889-897. DOI: 10.29000/rumelide.843478.

Öz

Sovyet Edebiyatının en önemli yazarlarından biri olan Cengiz Aytmatov, eserlerinde doğup büyüdüğü toprakları, kendi kültürünü yansıtan sözlü edebiyatın en önemli parçaları olan masalları, efsaneleri, mitolojileri kullanır. Bu sayede geçmişle bağ kurduğunu dile getiren yazar, bunun eserlerine ayrı bir güzellik, ayrı bir zenginlik kattığını ifade etmektedir. Eserlerini Rusça ve Kırgızca kaleme alan yazarın gerek hikâyeleri gerekse romanları çok sevilir ve ünü dünyaya yayılır. Bu çalışmada yazarın, 1970 yılında *Novy Mir* dergisinde yayımlanan "Beyaz Gemi" adlı romanında öne çıkan *dede ve çocuk* ikilisinin karakter analizleri yapılmaya çalışılmaktadır. Romanın kahramanı yedi sekiz yaşlarında, ailesi tarafından terk edilmiş bir çocuktur. Yazar, gelenek ve göreneklerinden kopartılmış nesillerin yaşadıkları trajedileri daha iyi anlamamızı sağlamak için çocuğa isim vermek yerine sadece "çocuk" diyerek, okuyucunun dikkatini bu yöne çekip bu çocukların dramını daha net görmemizi istemektedir. Dedesinden başka kimsesi olmayan bu çocuk dedesinin anlattığı *Boynuzlu Maral Ana* masalına ve kendi kurguladığı *Beyaz Gemi* masalına inanır. Romanda, torununa masal anlatan, geleneklerine sıkı sıkıya bağlı ve hayatta çok nadir rastlanan mutlu kişilerden olduğu aktarılan Mümin dede geçmişi temsil ederken, çocuk geleceğin temsilcisi konumundadır. Her iki karakter arasında dramatik bir bağ kuran yazar, insana özgü davranışlara farklı yorumlar getirir. Sonuç olarak bu çalışmada, bu iki karakter, metne bağlı inceleme metodu kullanılarak detaylı bir şekilde analiz edildikten sonra, birbirleriyle olan benzer ve farklı özellikleri üzerinde durulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Cengiz Aytmatov, "Beyaz Gemi", Sovyet edebiyatı, karşılaştırma ve karşıtlık

Two main characters in Chingiz Aitmatov's "The White Ship": "Grandfather and Child"

Abstract

Chingiz Aitmatov, one of the most important writers of Soviet Literature, tells in his works the land he was born and raised in, the most important parts of oral literature that reflect his own culture, tales, legends and mythologies. Expressing that he established a connection with the past in this way, the author states that this adds a different beauty to his works. The writer, who started his art life by writing a story, later turned to novel. He writes his works in Russian and Kyrgyz. The writer's not only stories both also novels get very popular and his fame spreads around the world. In this study, the character analysis of the grandfather and child duo, who came to the fore in the novel "The White Ship" published in *Novy Mir* magazine in 1970, is tried to be made. The main character of the novel is a seven or eight year old boy abandoned by his family. The author wants us to draw

¹ Arş. Gör. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Rus Dili ve Edebiyatı ABD (Ankara, Türkiye), kubracagliyan@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9524-1672 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 29.09.2020-kabul tarihi: 20.12.2020; DOI: 10.29000/rumelide.843478]

the attention of the reader to this direction and see the drama of these children more clearly by saying "child" instead of naming the child in order to make us better understand the tragedies experienced by the generations separated from their traditions and customs. The child, with no one but his grandfather, believes in the fairy tale *The Horned Mother*, told by his grandfather, and the tale of *The White Ship* that he fictionalized. While the grandfather Momun, who is strictly committed to the traditions of telling stories to his grandchild and is a very rare happy person in life, represents the past, the child is the representative of the future. Establishing a dramatic link between both characters, the author makes different interpretations of human behavior. In conclusion, in this study after these two characters are analyzed in detail using the text-based analysis method, their similar and different characteristics with each other are emphasized.

Keywords: Chingiz Aitmatov, "The White Ship", Soviet literature, comparison and contrast

Giriş

Roman, günümüzde en çok okunan edebî türlerden birisidir. Birçok okuyucu romanı sadece okuyup geçmekte, üzerine düşünmemektedir. "Halbuki roman deşilmesi, kazılması, çözümlenmesi, keşfedilmesi gereken nice hazineler ve hissedilmesi gereken nice hazlar barındırır. Yetkin bir romancı, salt bir takım ilginç olaylar aktarmakla kalmaz; bunlar vasıtasıyla değişik düşüncelere, duygulara, kültürel, tarihi, felsefî, dini, sosyal ve ideolojik birikimlere, estetik değerlere, güzelliklere ya doğrudan ya da dolaylı olarak göndermelerde bulunarak eserine bir derinlik ve sanatsal bir boyut sağlamaya çalışır" (Çetin, 2015: 13). Nurullah Çetin'in bahsettiği tüm değerlere eserlerinde yer veren, yetkin romancılardan birisi de şüphesiz ki, Cengiz Aytmatov'dur. O, eserlerinde bu değerlere yer verme sebebini şu sözlerle ifade etmektedir: "Mitoloji, masallar, efsaneler, eski insanların yaşadığı hadiselerdir. Kulaktan kulağa gelen tarihi zenginliğimizdir. Eskiden bize kalan kültürel zenginliklerdir. Bunlarla bugünkü teknoloji arasında bir bağ kurmakta yarar görüyorum. Onun için ben ve benim gibi yazarlar da eskiden başımızdan geçmiş halkın tecrübelerini anlatan, halkın tarihini anlatan, ışık tutan bu tür zenginlikleri kitaplarımızda kullanıyoruz. O da anlatıya ayrı bir güzellik ayrı bir zenginlik katıyor" (Özen, 1992: 13).

Eserlerinde, özellikle doğup büyüdüğü toprakları, halkının kültürel zenginliğini yansıtan gelenek ve göreneklerini, aşk, dostluk, savaş döneminin sebep olduğu acı ve kahramanlıklar gibi insanı insan yapan iyisiyle kötüsüyle tüm duyguları eserlerinde yansıtan Cengiz Aytmatov, çok uluslu Sovyet Edebiyatının kültürel zenginliğini gösteren en önemli yazarlarından biridir.

Cengiz Aytmatov, 1928 yılında Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'e bağlı Talas Eyaleti'nde yer alan Şeker köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Törekuş Aytmatov SSCB aleyhinde faaliyetler yaptığı gerekçesiyle Stalin döneminde idam edilir. Dört çocuğunu kendi çabalarıyla büyütmek zorunda kalan annesi Nagima Hanım ise çeşitli memuriyetlerde bulunmuştur. Babaannesi Ayıkman Hanım'ın anlattığı ninniler, masallar ve efsanelerle büyüyen Aytmatov'un çocuk ruhunda derin izler bırakan bu kültürel zenginlikler onun eserlerinde gün yüzüne çıkar.

1952 yılında *Pravda* gazetesinde yayımlanan "Gazeteci Cyuda" Aytmatov'un ilk eseridir. Bunu "Yüz Yüze" (1957) ve *Noviy Mir* dergisinde yayımlanan "Cemile" (1958) adlı hikayeleri takip eder. "Cemile", yayımlanır yayımlanmaz halktan büyük ilgi görür. Eserin Fransızcaya çevrilip Avrupa'da yayımlanmasıyla artık dünyada da tanınmaya başlayan Cengiz Aytmatov, Sovyet Yazarlar Birliği'ne kabul edilir. 1963 yılında, "Steplerden ve Dağlardan Hikâyeler" adlı kitabıyla Lenin Edebiyat

Ödülü'nü, 1968 yılında da Büyük Sovyet Edebiyat Ödülü'nü kazanır. Sanat hayatına hikayeye giriş yapan Cengiz Aytmatov, romanla devam eder. İlk romanı "Toprak Ana" (1963)'dir. Bunu "Elveda Gülsarı" (1963), "Beyaz Gemi" (1970), "Gün Olur Asra Bedel" (1980), "Dişi Kurdun Rüyaları" (1986), "Cengiz Han'a Küsen Bulut" (1990), "Kassandra Damgası" (1997) ve "Dağlar Devrildiğinde- Ebedi Gelin" (2007) romanları takip eder. 1983 yılında Büyük Sovyet Edebiyat Ödülü'nü ikinci kez alan yazar, edebi kişiliğinin yanında aynı zamanda diplomattır. Uzun yıllar Avrupa'da SSCB ve Kırgızistan Büyükelçiliği yapmıştır. Eserlerini Rusça ve Kırgızca olarak kaleme alan yazarın eserleri 150'den fazla dile tercüme edilerek milyonlara ulaşmıştır.

Cengiz Aytmatov eserlerinde sözlü edebiyatın en önemli parçaları olan masalları, efsaneleri, mitolojik öğeleri ustaca kullanır. Fakat bu öğeleri kullanırken onları olduğu gibi aktarmak yerine eserlerindeki karakterlerini aracı olarak kullanır. Yazarın eserde vermek istediği mesajla yarattığı tip arasında büyük bir uyum vardır. Diğer birçok eserinde olduğu gibi "Beyaz Gemi" adlı romanında da bu durum açıkça görülmektedir. Yazar karakterlerine bir misyon, bir görev yüklemektedir. Romanda çocuk, iyiliği, saflığı ve geleceği temsil ederken, Mümin dede geçmişin temsilcisi konumundadır.

1. Çocuk

Romanda "O yıl yedi yaşını doldurmuş, sekizine basıyordu" (Aytmatov, 2020:7) diye bahsedilen "çocuğun kulakları yaba gibiydi, boynu ince, başı kocaman ve tostoparlaktı" (Aytmatov, 2020:14). İsmi bilmediğimiz sadece "çocuk" diye bahsedilen kahramanımız, aslında gelenek ve göreneklerinden kopartılmış nesillerin yaşadıkları trajedileri daha iyi anlamamızı sağlayan sadece bir simgedir. Böyle çocuklar geçmişte olduğu gibi gelecekte de olacaklardır. Bu sebeple yazar, çocuğa isim vermek yerine sadece "çocuk" diyerek, okuyucunun dikkatini bu yöne çekip bu çocukların dramını daha net görmemizi istemektedir.

"Onun iki masalı vardı. Biri kendisinin ve başka kimse bilmezdi. Ötekini ise dedesi anlatmıştı ona" (Aytmatov, 2020:7) diye başlar roman. Sözlü halk edebiyatının en önemli unsurlarından biri olan "masalın kaynağı ve çıkış noktası her şeyden önce masal anlatıcısının sınırsız hayal gücüdür" (Çetin, 2015: 37). Eserde de çocuğun sınırsız hayal gücünü kullanarak kendi masalına yön verdiği açıkça görülmektedir. Çocuk etrafında bulunan kayalara, bitkilere çeşitli isimler verip bulutlarla oyunlar oynayarak onlara insanî birtakım özellikler yüklemektedir. Kayalara "Yatan Deve", "Eyer", "Kurt", "Tank" gibi isimler verir, hatta bunlardan başka "kötü", "iyi", "kurnaz", "aptal" diye isimlendirdiği kayaları da vardı çocuğun (Aytmatov, 2020:9). "Bitkiler de çeşit çeşitler: "Sevimlileri", "cesurları", "korkakları", "zararlıları" ve daha birçokları" (Aytmatov, 2020:10). Bulutlar da onun mutsuz olduğunu anlar ve onu mutlu etmek için kılıktan kılığa girerlerdi. Çocuğun yapması gereken tek şey onların şekillerini tahmin etmektir. Romanda tüm bu nesnelere yazar tarafından "yalnızlığımı yenmeye çalışan, iletişim ve sevgi arayan yalnız ve terk edilmiş bir çocuğun zihinsel durumunu aktarmak" (Yung, 1997: 189) için kullanılır.

Annesi ve babasını bir kez olsun görmeyen çocuğun onlar hakkında bildiği tek şey babasının Isık-Göl'de gemicilik yaptığı, annesinin ise babasından ayrıldıktan sonra onu dedesine bırakıp uzak bir şehre gittiğidir. Ayrıca dedesi, uzak bir şehre patates satmaya gittiğinde kızıyla karşılaştığını, onun tekrar evlenip yuva kurduğunu ve bu eşinden de iki kızı olduğunu, daha büyük bir daireye taşınır taşınmaz kocası da isterse oğlunu yanına almak istediğini anlatır. Babasının da tekrar evlenip iki ya da üç çocuğunun olduğunu, yine gemide çalışmaya devam ettiğini, içkiyi bıraktığını dedesi, nenesi ve Bekey Teyzesine anlatırken duyan çocuk, bunların dışında onlarla ilgili hiçbir bilgiye sahip değildir.

Romanda yaklaşık dokuz sayfa, tek isteği balık olup beyaz gemiye ulaşmak ve bu gemide çalıştığını düşündüğü babasına kavuşmak olan çocuğun hayaline yer verilir. Çocuğun sınırsız hayal gücüne göre şekillenen bu masalda "Tam bir balığa dönüşmek, balık olmak istiyordu çocuk. Vücudu da, kuyruğu da, yüzgeçleri de, pulları da olsundu. Yalnız ince boynunun üzerindeki kafası, sarkık kulakları, sıyrıklarla dolu burnu değişmesindi. Gözleri de değişmesindi ama pek de oldukları gibi kalmasındı, biraz balık gözünü andırınlardı" (Aytmatov, 2020:39). Kafası, kulakları ve burnu dışında tamamen balık görünümünde olup babasına kavuşan çocuk, o zamana kadar başından neler gelip geçtiyse her şeyi, herkesi babasına anlatır, gemi artık gözden uzaklaşırken de *Beyaz Gemi* masalına bir son verir (Aytmatov, 2020:39-48). "Adil bir soru ortaya çıkıyor: çocuk neden babasına özellikle bir balık suretinde yüzmek istiyor, örneğin bir teknede değil? Bu soru bizi peri masalının mekânsal organizasyonunun mitolojik kökenine, yani yeraltında veya su altında bulunan ölümlerin krallığı fikrine geri getiriyor. V.Y. Propp, bir balığa dönüşmenin evrensel nedenine dikkat çekiyor. Hikâyenin kahramanının babası onun için ölmüş gibi görünüyor, bu nedenle, ölen babayı bulmak, mitolojik olarak düşünmek, sadece bir balığa dönüşmeniz gereken ölümlerin (göl) krallığında mümkündür. Çocuğun mitolojik düşünceyle ilişkisini de hesaba katarak, kahramanın balık olma hayalinin görüntülerinin kökeninin bilinçaltı doğasından bahsedebiliriz" (Mironenko, 2012: 116). Cengiz Aytmatov'un özyaşamöyküsünü bilen herkesin aklına gelen tek şey onun, bu çocuğun suretinde kendi hayat hikayesinden kesitler sunduğudur. Çok küçük yaşta babasını kaybettiği, bu sebeple de ölü bir babaya kavuşabilmenin mitolojik olarak düşünüldüğünde sadece balık olarak gerçekleşebileceğinin farkında olduğu için bilinçaltında oluşan bu isteğini romanın kahramanı çocuğun suretinde yansıtmaktadır. Bu bakımdan "Beyaz Gemi" Cengiz Aytmatov'un çocukluğunu anlattığı otobiyografik bir eserdir.

Kendi yarattığı hayal dünyasında yaşayan çocuk, dedesinin ona aldığı okul çantasıyla gerçek hayata dönmüş, daha önce çok uzaktan gördüğü okula giden çocuklar gibi kendisinin de okula gideceğini öğrenmesi onu çok mutlu etmiştir. Bu mutlulukla elindeki çantayı sırayla önce neşesine, sonra Bekey Teyzesine, Gülcemel'e, Seydahmet'e ve son olarak da Orozkul'a gösteren çocuk, artık çantasını elinden hiç bırakmayacak, çantasıyla da konuşup dertleşecektir. Çantasıyla biraz sohbet eden çocuk ona "Biliyor musun, ben dürbünle de konuşurum. Şimdi üç kişi olduk: Ben, sen ve dürbün" (Aytmatov, 2020:25) der. "Çok uzakları gösteren güzel bir sahra dürbünüydü bu" (Aytmatov, 2020:28). Dedesine ormanda görev yaptığı için vermişler o da gözlerimin nesi var diyerek onu kullanmak istememiş ve torununa hediye etmiştir. Çocuğun suda balık olmak, balık gibi güzel yüzebilme hayali olduğu için dedesi ona korkusuzca yüzebileceği bir gölet yaptı. "Dürbünü ufka çevirdi ve birden nefesini tuttu. Tamam! Geliyordu! Gemiye görür görmez her şeyi unuttu: Taa orada, Isık-Göl'ün mavi, masmavi yüzeyinde, büyük, beyaz gemi süzülüp geliyordu..hey güzel gemi, hey! Sıra sıra bacaları olan, uzun, güçlü güzel gemi! Sanki ipele çekiliyormuş gibi dümdüz ilerliyordu" (Aytmatov, 2020: 36). Nereden gelip nereye gittiği bile belli olmayan bu gemiye hayran hayran bakan çocuk, elinde olsa içindeki insanları daha yakından görebilmek uğruna geminin daha yakından geçmesi için rica edecekti. Fakat geminin onun varlığından bile haberi yoktu. "Uzun uzun baktı gemiye. Ne zaman bir balığa dönüşeceğini, çaya atlayıp yüze yüze ona, o beyaz gemiye ne zaman ulaşacağımı düşünüyordu hep" (Aytmatov, 2020: 37). Isık-Göl'de yüzen bu bembeyaz gemiyi ilk kez gördüğünde kalbi yerinden çıkacakmış gibi çarpmış ve bu güzellik karşısında adeta büyülenmişti. Daha sonra da gemicilik yaptığını bildiği babasının da bu gemide olabileceği fikrini düşünüp kendi yarattığı bu düşüncenin doğruluğuna kendini inandırmıştı.

Çocuğu olmadığı için sürekli eşinden şiddet gören ve hakaret işiten Bekey Teyzesini içinde bulunduğu bu kötü durumdan kurtarabilmek için de hayal dünyasına sığınan çocuk "hayalinde, gittikçe artan

hiddetiyle ona verilmesi gereken cezayı da düşünüyordu: hepsi bir olup Orozkul'un üzerine çullanacak, bu iri, bu şişko, bu pis herifi çaya kadar sürükleyecekler, orada kaldırıp akıntının ortasına atacaktı. Adam, Bekey Teyzededen, Mümin dededen, yalvar yakar af dileyecekti. Çünkü bir balık olamazdı o" (Aytmatov, 2020:51) diye düşünür.

Romanın en başında bahsedilen diğer masal da dedesinin anlattığı *Boynuzlu Maral Ana* masalıdır. Dedesi bu masalı âdeta yaşamış gibi öyle içten öyle inanarak anlatır ki, çocuk da bu masalın gerçekliğine inanır. Bu masala göre; çok eski zamanlarda Enesay nehri kıyılarında bir Kırgız kabilesi yaşamış. Çevresi düşmanlarla çevrili olan bu kabileden yaşlı bir başbuğ ölmüş. Enesaylılar birbirlerine ne kadar düşman olurlarsa olsunlar bir başbuğun cenaze töreninde komşularına saldırmazlarmış. Bunu fırsat bilen düşman ordusu, Kırgız kabilesini kuşatıp, bir tane bile sağ insan bırakmamış herkesi öldürüp her yeri talan etmişler. Sadece biri kız, diğeri erkek iki Kırgız çocuğu fark edilmemiş. Aç susuz yollara düşen bu çocuklar, farkında olmadan kendi kabilelerini yok eden düşmanlarının bulunduğu yere gitmişler. Tek istekleri karınlarını doyurmak olan bu çocuklar, kendilerine yöneltilen soruları cevapladıklarında, Kırgız kabilesinden oldukları anlaşılınca ihtiyaç bir kadın onları yok etmesi için görevlendirilmiş. Kadın çocukları tam Enesay nehrine atacakken Boynuzlu Maral Ana ortaya çıkmış ve çocukları ona vermesini istemiş. Neden bu çocukları istediğini soran yaşlı kadına insanlar yavrularımı öldürdü bu çocukları evlat edineceğim demiş. İhtiyar kadınsa onu, "İnsan yavruları bunlar, insan! Büyüdükleri zaman senin yavrularını öldürürler!" (Aytmatov, 2020:61) diyerek uyarmış. Kadının sözünü dinlemeyen Maral Ana çocukları kendi çocukları gibi büyütmiş, fakat masalın sonunda yaşlı kadının dediği gibi "insan yavruları" sırf kendi çıkarları uğruna bütün maralları öldürmeye başlamış. Bunun üzerine de Boynuzlu Maral Ana geriye kalan son yavrularını da yanına alıp Isık- Göle veda ederek başka bir ülkeye gitmiş. Torununa kendi kurgulamak yerine geleneksel Kırgız halk masallarını anlatan Mümin dede, aslında tüm insanlığa da bir ders vermektedir. Hikâyede doğanın insanlara bu kadar merhametli, bu kadar vicdanlı davranmasına karşın insanoğlunun ona gereken değeri vermediği ve onu yok etmek için uğraştığı açıkça anlatılır.

Dedesinin anlattığı *Boynuzlu Maral Ana* masalına çok inanan çocuk, tıpkı hikâyede olduğu gibi Maral Ana'nın ortaya çıkarak kendisini, dedesini ve Bekey Teyzesini çektikleri sıkıntılardan kurtaracağı fikrine inanır. "Romanda Maral Ana, Orozkul tarafından eziyet gören insanlar için âdeta bir semboldür ve özgürlüğü, kurtuluşu temsil eder. Bir gün olağanüstü bir olay gerçekleşir ve ormanda marallar kendilerini gösterir. Maralların ormana gelmesi aslında dede ve torun için bir ümittir. Aynı şekilde çocuğu olmayan Bekey Teyze için de çocuğunun olacağına dair bir ışıktır. Çünkü çocuk Maral Ana'dan boynuzunda bir beşik getirmesini istemiştir" (Uray Akça, 2016: 34). Fakat evin önünde dedesinin öldürdüğü geyiğin kesik başıyla karşılaşınca inandığı tüm değerler yıkılır. Dedesi güçlüğünün karşısında kendi inandığı değerleri koruyamamış, güçlüğünün kuralları altında ezilmiştir.

Çocuk, dedesinin anlattığı *Boynuzlu Maral Ana* masalına ve kendi kurguladığı *Beyaz Gemi* masalına öyle inanır ki, her iki masal da onu içinde bulunduğu kötü durumdan kurtaracaktır. Fakat dedesinin yaptığı son eylemle, çocuk için tek bir kurtuluş vardır o da böyle kirli bir dünyada yaşamaktansa kendini tertemiz sulara bırakarak kendi hayallerinin peşinden gitmektir. Cengiz Aytmatov'un birçok eserinde olduğu gibi mitolojik bir imge olarak su bu eserinde de ön plana çıkar. "Aytmatov'da su, çoğu zaman yaşama sevinci ve hayata bağlılıktır. Anlatı kahramanları kendilerini su ile özdeşleştirmekte ve özgürlüğü, sonsuzluğu ruhunda hissetmektedir. Bu kahramanlar, yaşadıkları bölgedeki ırmaklarla nehirlerle, göllerle kimi zaman söyleşir kimi zaman sırlarını paylaşır, bir yerde su ile bütünleşir" (Aybirdi, 2020: 101). Bu romanda da çocuk kendini suya bırakarak su ile bütünleşip, yaşadığı dünyanın tüm günahlarından arınmak, temizlenmek istemektedir.

2. Mümin dede

Elinden her iş gelen Mümin dedenin "burnu ördek burnu gibi basık, hiç kırıldak yokmuş gibi yumuşaktı. Boynu da uzun değildi bu ihtiyarın. Ama bir delikanlı gibi çevikti. Sakaldan yana da bahtsızdı. Çenesindeki iki üç kıldan ibaretti sakalı" (Aytmatov, 2020: 18). "Köydeki aksakallıların "Kıvrak Mümin" diye adlandırdıkları ihtiyarı çevrede herkes tanır ve onun da tanımadığı yoktu. Bu lakabı ona, uzak yakın herkesle çok iyi geçindiği, herkese güler yüz gösterip yardıma koştuğu için takmışlardı" (Aytmatov, 2020: 15-16). Ayrıca Buğu aşiretinden olan Mümin, kendi aşiretinden olan herkese yardım etmeyi kendine bir borç bilerek "Biz bunun için Buğu yaratıldık. Boynuzlu Maral Ana soyundanız biz. O kutsal Maral Ana, yaşayanlarımıza da ölenlerimize de dost olmamızı istedi bizden" (Aytmatov, 2020:16) diyerek yaptığı iyiliği soydaşlığın gereği olarak görse de ne yazık ki iyiliğinin karşılığını hiçbir zaman görmez, "yaşlılar da gençler de ona "sen" diye hitap ederlerdi" (Aytmatov, 2020: 17).

Romanda geleneklerine sıkı sıkıya bağlı bir karakter olarak görülen Mümin dede, hayatta çok nadir rastlanan mutlu kişilerden olsa da onun da ailesinin dışında kimsenin bilmediği dertleri vardır: İlk eşinin vefatından sonra tekrar evlenen Mümin dede bu evliliğinde mutluluğu bulamaz. Eşinin sürekli aşşalamalarına maruz kalır. Ayrıca iki kız çocuğunun da mutluluğuna şahit olamamak onun mutsuzluğunun en önemli sebeplerindedir. Bir kızı eşinden ayrılmış, çocuğunu babasına emanet ederek şehre gidip burada tekrar evlenip çocuk sahibi olurken, diğer kızı çocuğu olmadığı için eşinden sürekli şiddet görür. Tüm bunlara şahit olmak Mümin dedeyi derinden sarssa da o çocuklarının mutluluğu için birçok şeye ses çıkarmaz.

Kızının emaneti olan torununa çok iyi bakan Mümin dede, tüm yokluklara rağmen torununa bir çanta alır ve onu okula yazdırır. Yaşadıkları yerde okul olmadığı için her gün at sırtında torununu okula götürüp getirir. Dedesinin kendi için yaptığı fedakarlıkların farkında olan çocuk kim ne derse desin "insanın böyle dedesi, öz dedesi olması çok iyi bir şeydi" (Aytmatov, 2020:21) diye geçirir içinden. Çünkü şu hayatta onu seven, koruyup kollayan tek kişi vardı o da dedesiydi. Dede ve çocuk arasındaki bu güçlü sevgi bağına kıskanan Orozkul, zaman zaman dedeye zaman zaman da çocuğa sataşarak huzursuzluk çıkarmaya çalışır. Orozkul'un işten atma tehditlerine rağmen her şeyi göze alıp torununu okuldan almaya gider. Dönüşte de damadının kötü muamelelerine maruz kalır. Tüm bunları sadece canı kadar çok sevdiği torunu için yapar.

Mümin dede, torununa kendinin de çok inandığı *Boynuzlu Maral Ana* masalını anlatır. Maral Ana, Kırgızların yok olup tarih sahnesinden silineceği bir sırada ortaya çıkıp, iki Kırgız çocuğunu koruyup kollayıp kendi çocukları yerine koyan, Kırgızların soyunun devamını sağlayan âdeta ilahi bir varlıktır. Mümin dede bu masalı öyle içten öyle inanarak anlatır ki, çocuk da bu masalın gerçekliğine inanır. Orozkul eniştesinin zulmünden dedesini, Bekey Teyzesini ve kendisini Maral Ana'nın kurtaracağı fikrine inanır. Fakat Mümin dede kendi elleriyle kendi masalını yıkar. Orozkul'un zorlamasıyla maralı kesmek zorunda kalır ve kendi inandığı değere sahip çıkamaz. Bu yönüyle Mümin dede romanda bir taraftan geleneği temsil ederken, diğer taraftan da ilahi anlam yüklediği değere sahip çıkamadığı, onu kendi elleriyle öldürdüğü için zayıf ve zavallı bir kişiliktir.

3. Çocuk ve Mümin dedenin benzer ve farklı özellikleri

Cengiz Aytmatov, mensubu olduğu toplumun sözlü edebiyatına göndermeler yaparak "*Beyaz Gemi*" adlı romanını metinlerarasılık bağlamında ele alır. Eserde en ağır basan iki karakter *dede ve çocuk*

kimi zaman benzer kimi zaman da farklı özellikler çizilerek *karşılaştırma ve karşıtlık motifi* kullanılarak anlatılmaktadır. Buradaki amaç "*konunun ve iletinin etkisini artırmak*" (Çetin, 2015: 184)'tır.

3.1. Çocuk ve Mümin dedenin benzer özellikleri

- Her ikisi de kendi ailesi tarafından terkedilmiş ve mutsuzdurlar. İlk eşini kaybettikten sonra tekrar evlenen Mümin dede bu evliliğinde hiç mutlu olamaz. Bunun yanında bir kızı, çocuğu olmadığı için sürekli eşinden şiddet görürken; diğeri eşinden ayrılır ve çocuğunu ona emanet edip uzak bir şehre yerleşir. Burada tekrar evlenip çocuk sahibi olur. Her iki evladının da mutsuzluğuna şahit olmak onu derinden yaralar. Annesinin dedesine emanet ederek terk edip gittiği çocuk ise bir kez bile ailesini görmez. Bu durum onu duygusal olarak çok yaralar.
- Yaşadıkları tüm olumsuzluklara rağmen her ikisi de saf ve temiz kalabilmeyi başarmıştır.
- Her birinin inandığı kendi hikâyeleri vardır. Mümin dede, Kırgızların varoluş hikâyesini anlatan *Boynuzlu Maral Ana* masalına inanırken, çocuk kendi uydurduğu *Beyaz Gemi* masalına inanır.
- Her ikisi de insanların mutluluğundan başka bir şey istememektedir. Bunun en önemli örneği; Mümin dedenin tüm yokluklara rağmen torununa çanta alıp onu okula yazdırması ve yaşadıkları yerde okul olmadığı için her gün at sırtında torununu okula götürüp getirmesidir. Tüm bunları karşılık beklemeden sadece torununu mutlu etmek için yaparken, çocuk da kendisini terk eden anne ve babasına karşı en ufak bir kin bile beslemez, onlara kavuşmanın hayalini kurar. Bunun yanında Bekey Teyzesi ve dedesinin durumuna çok üzülür ve onların mutluluğu için elinden gelen tek şeyi yapar: hayal kurar.
- Her ikisinin de tuhaf yanları vardır. Kendi kurdukları masallarının gerçekliğine inanmaları, bunun yanında çocuğun doğadaki nesnelere isim vermesi ve onlara canlıymış gibi davranması.
- Her ikisinin de doğanın ve insanların üzerinde güçlü yanları vardır.

3.2. Çocuk ve Mümin dedenin birbirinden farklı özellikleri

- Mümin dede görmüş geçirmiş hayatı tecrübe etmişken çocuk, daha yolun başında dedesi sayesinde henüz hiçbir zorlukla karşılaşmamış, hayatla ilgili hiçbir tecrübeye sahip değildir.
- Mümin dede duygularının yanında toplum kurallarına ve güçlünün kurallarına uyarken çocuk, sadece duygularıyla yaşar. Buna en güzel örnek kızını öldüresiye döven damadı Orozkul'a hiçbir şey olmamış gibi davranırken çocuk, hayalinde ona verilmesi gereken cezayı düşünür.
- Mümin dede hikâyelere inanır fakat gerçek dünyadan kendini soyutlamazken çocuk, hayal dünyasında yaşar ve bazen gerçek dünyaya döner.
- Mümin dede insanlarla irtibat halindedir. Çocuk ise neredeyse hiç insanlarla muhatap olmaz. Onun en iyi arkadaşları çantası ve dürbünüdür.
- Mümin dede kendi masalını öldürür. Çocuk ise inandığı masal uğruna kendini öldürür.

Sonuç

Sovyet Edebiyatının en önemli yazarlarından biri olan Cengiz Aytmatov, "Beyaz Gemi" adlı romanında masal, destan, efsane, mitoloji gibi sözlü edebiyatın en önemli unsurlarını kullanır. Bu sayede geçmişle bağ kurduğunu dile getiren yazar, bu bağı romanda Mümin dede ile kurar. Romanda masal anlatan Mümin dede geçmişi temsil ederken, çocuk geleceğin temsilcisi konumundadır. Her iki karakter arasında dramatik bir bağ kuran yazar, insana özgü davranışlara farklı yorumlar getirir.

Bu çalışmada ilk olarak, romanda iyiliği, saflığı ve geleceği temsil eden çocuğun karakteri analiz edilmektedir. Romanın kahramanı yedi sekiz yaşlarında, ailesi tarafından terk edilmiş bir çocuktur. Yazar aslında gelenek ve göreneklerinden kopartılmış nesillerin yaşadıkları trajedileri daha iyi anlamamızı sağlamak adına çocuğa isim vermek yerine sadece "çocuk" diyerek, okuyucunun dikkatini bu yöne çekerek bu çocukların dramını daha net görmemizi istemektedir. Dedesinden başka kimsesi olmayan çocuk dedesinin anlattığı *Boynuzlu Maral Ana* masalına ve kendi kurguladığı *Beyaz Gemi* masalına inanır. Bunun en önemli sebebi iletişime geçebileceği hiç kimsenin olmayışıdır. Bu sebeple etrafında bulunan nesnelere isimler vererek onlarla konuşup dertleşir. Sınırsız hayal gücüyle şekillendirdiği *Beyaz Gemi* masalında tek istediği balık olup babasına kavuşmaktır. Balık olma isteğinin altında mitolojik sebeplerin yattığı görülmektedir. Dedesinin *Boynuzlu Maral Ana* masalına kendi elleriyle son vermesiyle, kendi masalının peşinden gitmek için kendini tertemiz sulara bırakır. Burada da temizliği ve saflığı temsil eden diğer bir mitolojik imge *su* karşımıza çıkmaktadır.

Daha sonra ise; torununa masallar anlatan, geçmişin temsilcisi konumundaki Mümin dede karakteri analiz edilmektedir. Romanda Mümin dedenin geleneklerine sıkı sıkıya bağlı ve hayatta çok nadir rastlanan mutlu kişilerden olduğu aktarılsa da onun da ailesinin dışında kimsenin bilmediği dertleri vardır: İlk eşinin vefatından sonra tekrar evlenen Mümin dede bu evliliğinde mutluluğu bulamaz. Eşinin sürekli aşağılamalarına maruz kalır. Ayrıca bir kızı eşinden ayrılmış, çocuğunu ona emanet ederek şehre yerleşip burada tekrar evlenip çocuk sahibi olurken, diğer kızı çocuğu olmadığı için eşinden sürekli şiddet görmektedir. Tüm bunlara şahit olmak Mümin dedeyi derinden sarssa da o çocuklarının mutluluğu için birçok şeye ses çıkarmaz. Kızının emaneti olan torununa çok iyi bakan Mümin dede, tüm yokluklara rağmen torununu mutlu etmek için çabalar. Mümin dede, torununa anlattığı *Boynuzlu Maral Ana* masalına inanır. Fakat kendi elleriyle inandığı masalını yok eder. Bu yönüyle Mümin dede romanda bir taraftan geleneği temsil ederken, diğer taraftan da ilahi anlam yüklediği değere sahip çıkamadığı, onu kendi elleriyle öldürdüğü için zayıf ve zavallı bir kişiliktir.

Bu çalışmada her iki karakter *dede ve çocuk* analiz edildiğinde yazarın bu karakterleri oluştururken *karşılaştırma ve karşıtlık motiflerinden* yararlandığı saptanmaktadır. Buna bağlı olarak bu iki karakterin aileleri tarafından terkedilmiş ve mutsuz oldukları, her ikisinin de iyi ve temiz karakterlere sahip oldukları, her ikisinin de inandığı hikâyelerinin olduğu gibi birçok benzer özelliklerinin olduğu görülmektedir. Bunun yanında; Mümin dede hayat tecrübesine sahipken çocuğun hayat hakkında hiçbir tecrübesinin olmadığı, Mümin dede duygularının yanında toplum kurallarına uyarken çocuğun sadece duygularıyla yaşadığı, Mümin dede masallara inanıp gerçek dünyadan da kendini soyutlamazken çocuğun hayal dünyasında yaşadığı ve bazen gerçek dünyaya döndüğü gibi her iki karakteri de birbirinden ayıran birçok farklı özelliklerinin de olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada, yazarın *karşılaştırma ve karşıtlık motiflerinden* yararlanmasındaki amacın vermek istediği mesajın etkisini artırmak olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Aybirdi, Murat (2020). Cengiz Aytmatov'un Anlatılarında Su ile Özdeşleşme. *Türk Dili*, 69 (824): 102-105.
- Aytmatov, Cengiz (2020). *Beyaz Gemi*. (Çev. Refik Özdek). İstanbul: Ötüken.
- Çetin, Nurullah (2015). *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Akçağ.
- Mironenko, Y. A. (2012). Folklorno-mifolojiçeskiy kontekst povesti Çingiza Aytmatova «Bely parohod». *Vestnik Kazanskogo gosudarstvennogo universiteta kultury i iskusstv*, (3-2): 115-118.
- Özen, Sabiha (1992). Her Yazar Kendi Halkı İçin Yazmayı Nazarda Tutar, *Dergâh*, 24: 12-13.
- Uray Akça, Netice (2016). *Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Tipler*. Yüksek lisans tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yung, Karl G. (1997). *Duša i mif: šest arhetipov*. (Çev. V.V. Naukmanova). Moskova: Port-Royal, Kiev: Soverşenstvo.